

Вознюк О.В. Генеза Всесвіту у контексті релігійно-міфологічних та філософсько-наукових уявлень: порівняльний аналіз / О. Вознюк, В. Калашніков // Історія релігій в Україні : наук. щорічник : матеріали Міжнар. конф. – Львів : Логос, 2004. – Кн. 2. – С. 223-228.

**О. В. Вознюк,
В. Г. Калашніков**

ГЕНЕЗА ВСЕСВІТУ У КОНТЕКСТІ РЕЛІГІЙНО-МІФОЛОГІЧНИХ ТА ФІЛОСОФСЬКО-НАУКОВИХ УЯВЛЕНЬ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Voznyuk O.V., Kalashnikov V.G. The genesis of the Universe in the context of religious-mythological and scientific-philosophical ideas: a comparative analysis.

Due to the comparative analysis of the religious and scientific ideas of the genesis of the Universe the authors come to the conclusion about the methodological isomorphism of these ideas.

Головна характеристика світу, в якому ми живемо, – його двоїстість, роздільність на праве та ліве, світле та темне, добро та зло. Загальна дихотомія, бінарне членування явищ і предметів нашого світу – чи не єдина його особливість, котру важко заперечити. Дуалістичність є концептуальною основою механізму генези будь-якого предмета та явища у Всесвіті, його руху, зміни, розвитку, оскільки дуалізм відбиває стани нерівності, невідповідності, неоднаковості, протиріччя, що передбачає взаємовплив, взаємодію та, відповідно, рух як результат та спосіб реалізації цих станів.

Дуалізм відображає джерело руху та розвитку – боротьбу протилежностей, яка у найбільш загальному, схематичному вигляді простежується у формі розвитку діалектичного протиріччя, що проходить наступні фази свого розвитку: тотожність, відмінність, протилежність, нова тотожність. Таким чином, ми маємо процес розчленування (порушення) стану цілісності (тотожності протилежностей) предметів та явищ у їх розвитку і, в кінцевому підсумку, поновлення даної цілісності на більш вищому еволюційному витку. Ця схема розвитку діалектичного протиріччя, яка віддзеркалює універсальну схему генези та розвитку будь-чого, фіксує повторювану (циклічну) зміну двох протилежних станів – цілісності та дискретності [1, 14 – 15].

Універсальна схема генези та розвитку найбільш чітко відображається у сфері діалектики **симетрії-асиметрії**, що є однією із загальних категорій природознавства та філософії. Принцип симетрії-асиметрії виявляє все більше значення з розвитком науки, яка констатує, що одночасно з ускладненням процесів природи все більшою мірою проявляється асиметрія [12, 116].

Симетрію в найбільш загальному наближеному вигляді можна визначити як співрозмірність, організованість, однорідність, тотожність, цілісність, циклічність, простоту, а асиметрію – як безлад, неоднорідність, непропорційність, множинність, лінійність, складність в організації тих чи інших систем.

Релігійно-міфологічна свідомість проводить думку, що все суще створено Богом з “нічого” (2 Макк. 7, 26), з “невидимого” (Евр. 11, 3) шляхом розщеплення (дихотомічного розділення) його на світло та темряву, тобто на дещо негативне та позитивне, чоловіче та жіноче... Це приводить до буттєвого стану створення світу (як стану асиметрії, котрий наукова свідомість розглядає причиною руху, фундаментальною властивістю нашого світу [7, 75]). Врешті-решт протилежності взаємокомпенсуються і відновлюють стан початкової єдності, “блудний син” повертається в “батьківське лоно”, а людина, як вказував Лао-цзи, починає сполучати в одній особі протилежності: “пізнає мужнє і все ж залишається жіночим” [див. 11, 125].

Розщеплення єдиного життєвого принципу на чоловіче та жіноче ми зустрічаємо в індуїзмі та античності. Космогонічні уявлення багатьох народів світу включають в себе принцип статевого диморфізму, який відбивається в сучасній концепції В. А. Геодакяна щодо двох “альтернативних аспектів” еволюції людства [9]. Міфологічні уявлення про космогенез як процес порушення порядку, універсальні. Треба констатувати, що “свідомо або несвідомо релігії визначають деякий безлад, деяке порушення, які треба було б виправити” [21, 347].

Міфологічно, акт “створення світу” нагадує нам процес залишення народженою дитиною материнського лона (“райської обітелі”), де вона перебувала у повній гармонії (симетрії) з материнським організмом, складаючи з ним одне ціле. Потім має місце процес розгортання асиметрії людини та оточуючого світу, що сприймається як “прокляття згори”, як фактор психічних та тілесних хвороб, які покликані переборюватися у межах психотерапевтичних методик. Буттєва асиметрія робить людську істоту “чужинцем у власному світі”, котрий втратив первісну заповітну Єдність. Ось чому, як пише Е. Фромм у праці “Психоаналіз та релігія”, людина прагне перебороти цей внутрішній розлад, вона мучиться бажанням “абсолютності”, тієї гармонії, яка б зруйнувала прокляття, що відчужує її від природи, інших людей, самої себе [22, 159]. Тут маємо циклічну схему розвитку як “вічного повернення”, яка приймає вигляд спіралі, якщо ми сполучимо її з лінійною еволюційною схемою.

Слід зазначити, що *порушення симетрії, розщеплення єдності на множинність і відновлення стану єдності на новому витку розвитку – одне із відкриттів філософської й релігійної думки*. У Гегеля ця схема простежується в діалектиці абсолютного духу (Логіка, Природа, Дух), у Миколи Кузанського знаходимо неоплатонічну ідею еманациї, перманентного народження безмежним обмеженого, єдиним багатоманітного, множинного, коли Бог, являючи Собою необмежену можливість всього сущого, абсолютну

єдність, виявляється таким, що містить в Собі в “згорнутому” стані все нескінченне розмаїття природного і людського світів, що здатне актуалізуватись. Тут маємо уявлення про процес переходу синтетичного знання в аналітичне, потенційно-можливого в актуально-дійсне, що знаходить своє відображення в квантовій фізиці, яка констатує: потенційний (ймовірний) аспект світу є його фундаментальною характеристикою, а на фундаментальному квантовому рівні Всесвіту потенційне і актуальне не диференціюються. Зближення міфологічного та наукового знань, яке ми тут спостерігаємо, виявляє феномен “знання до пізнання” [15]. Як вважають, в ведичних джерелах можна знайти сучасні космологічні та космогонічні уявлення, ейнштейнівську теорію відносності тощо [14, 201].

Подібні діалектичні схеми розвитку суцього ми зустрічаємо в багатьох богословів та філософів, таких, наприклад, як Лейбніц, Еріугена, Ориген, Діонісій Ареопагіт та ін. [див. 13, 250–330]. Ориген аналізує проблему космогенезу таким чином: спочатку всі творіння божі складали єдність через ідентичність (симетричність) своєї сутності, а потім “охолонули до божественної любові”, сприйняли тіла та набули імен. Спасіння при цьому можливо як “повернення до первісного стану богоспоглядання”. Цей процес у Діонісія Ареопагіта постає “подвійним рухом” (порівняйте з гегелівським “подвійним переходом”), яким сповнений світ: з одного боку ми спостерігаємо низходження “динаміс” (сил) Бога, у яких міститься “тотальна присутність Всевишнього”, “що помножується без залишення Своєї єдності”, а з іншого, – процес сходження, обожнювання тварин [див. 13, 130]. Тобто єдиний Бог “помножується”, а численні тварини приходять до єдності у лоні Його. Цей процес ілюструється словами М. О. Бердяєва: “народження світла у темряві, перехід від хаосу до космосу (Логосу) є виникненням нерівності буття в рівності небуття” [3, 228].

У **теософії** ми зустрічаємо дещо подібне. О. П. Блаватська відмічає, що існуюче виникло у процесі розщеплення Єдиного на множинне, коли Гомогенність трансформувалась в Гетерогенність [5, 50].

Як пише Шрі Ауробіндо, творець “**інтегральної йоги**”, “спочатку ...було Вічне, Нескінченне, Єдине. В середині... знаходиться кінцеве, преходяче, Множинність; в кінці буде Єдине, Нескінченне, Вічне. Але коли ж був початок? Немає такого моменту у часі, оскільки початок існує кожному мить” [20, 259]. Тобто, як пише Гегель, “дещо рухається не тому, що воно у цьому “тепер” знаходиться тут, а в іншому “тепер” знаходиться там, а лише тому, що воно в одному й тому ж “тепер” одночасно і знаходиться, і не знаходиться” [8, 521].

В **індуїзмі** з подібною схемою ми зустрічаємось, коли читаємо, що єдиний Брахман (як тотожність матеріального та ідеального) розділяється на множину Атманів – індивідуальних душ [14]. У Лейбніца цей процес втілюється у вченні про монади, яке декларує принцип народження єдиним Богом всього розмаїття нескінченно різноманітних монад.

Можна говорити і про **праукраїнські погляди щодо космогенезу**: “Се бо Дажбог створив нам яйце, яке є світ-зоря, що нам сяє. І в тій безодні

повісив Дажбог землю нашу, аби тая удержана була...” [16]. Дещо подібне маємо у **ведизмі**: “Розсіявши темряву, Самосуций Господь (Вішну, Нараяна та ін.) став проявленим; і, бажаючи створити всі істоти із своєї Сутності, створив спочатку одну Воду. В неї він кинув сім’я. Це сім’я стало Золотим Яйцем... Після перебування в цьому Яйці протягом божественного року Той, хто йменується у світі Брама, розсікає те Яйце на дві половини і з верхньої частини він створює небо, з нижньої – Землю, а з середини – твердь і постійне місце для вод” [6, 47].

У **даосизмі** існуюче розглядається як народжене з деякого першопочатку (Тайцзі) завдяки його поділу на дві елементарні форми – інь та ян. “Єдність в даосизмі означає Абсолют в стані невимовності, який передує всім явищам; його творчий початок реалізується через подвійний рух – поділ єдиного навпіл і через новий синтез. З цих перетворювань виникає нескінченність” [10, 215].

У **сучасній філософії, антропології, психології** процес еволюції живих форм також розуміється як явище розщеплення фундаментальної симетрії організмів та середовищ, як перехід від простого до складного в результаті “біологічного вибуху” [17]. Можна говорити й про нові геологічні теорії, які концептуалізують розвиток планет з вакуумного зародку шляхом перетворення поля на речовину, а також про “мозковий вибух”, через який долається “мозковий Рубікон”. А мова походить в результаті “великого лінгвістичного”, чи “семіотичного вибуху” [19, 89]).

Сучасна космологія інтерпретує процес породження Всесвіту приблизно в такій же формі, коли стверджує, що він виник внаслідок “вибуху” з симетричної “праречовини” (фундаментальної вакуумної симетрії, сингулярного стану матерії тощо) шляхом її розщеплення на речовинну та польову складові. Як вважає Г. І. Наан, народження Всесвіту є процесом розщеплення “ніщо” на “дещо” та “антидещо” (надлишкову та дефіцитну сутності, “плюс” та “мінус”), що призводить до актуалізації всіх відомих фізичних феноменів [18]. Дещо подібне ми знаходимо у вченні **кабали**, де Абсолют (Айн-Соф) для того, щоб народити світи, має самообмежитись та розділитись на сферу порожнечі та нескінченне світло, еманції якого створюють світи.

Все це нагадує **систему Гегеля**, де ми зустрічаємо категорію “буття” як всезагальну сутність, котра через діалектичне перетворення переходить в категорію “ніщо”. Цей взаємний перехід протилежностей знімається в категорії “становлення” [8, 110]. Дещо подібне ми зустрічаємо у Аристотеля. Понятійний апарат аристотелівського дискурсу містить три компоненти: можливість (потенція) через енергію (діяльність, акт, актуалізацію) перетворюється у ентелехію (дійсність, сутність, що знаходиться у стані здійснення). Тут ми, по суті, маємо процес розщеплення ніщо (що є віртуальною сутністю, подібною до фізичного вакууму) на енергію (польову сутність) та ентелехію (речовинно-субстратну сутність).

Універсальна парадигма генези та розвитку, передбачає актуалізацію **нової когнітивної парадигми**, у межах якої виникає потреба у поєднанні

наукового та міфологічного світорозуміння, коли, з одного боку, виявляється необхідність у теоретичній інтерпретації **міфологічних уявлень**, а з іншого, – низведення наукових уявлень до рівня міфу. Якщо інтерпретація міфів – річ достатньо розроблена у сучасній науці, то міфологізація науки – це процедура, яка характерна, скоріше, для лженауки. Однак наука часто використовує міфи – наукові парадигми (Т. Кун, І. Лакатос, К. Поппер та ін.), а властивість міфологічного, метафоричного відображення дійсності – є чи не єдиним засобом вловити та змістовно визначити об'єкти високого ступеня абстракції. Міфо-метафоричний тип осягнення світу дозволяє зводити воедино наукові уявлення, задавати аналогії та асоціації між різними системами понять, формувати загальне пізнавальне “поле” науки, виступаючи у якості “епістемологічного доступу” до будь-якого поняття [2]. Як писав М. О. Бердяєв “філософія починає з боротьби проти міфу, але закінчує вона тим, що приходить до міфу як до вінця філософського пізнання” [4, 232].

Таким чином, пізнання світу передбачає інтеграцію наукового та міфологічного способів відображення світу, що виявляє Істину. У ній з'єднуються протилежності та формується дипластія [7, 10] (притаманний лише людській свідомості психологічний феномен “ототожнення двох елементів, які одночасно виключають один одного) – продуктивний психологічний механізм орієнтації людини в оточуючому світі

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Анохин П. К. Избранные труды. – М.: Наука, 1978. – 400 с.
2. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 6–14.
3. Бердяев Н. А. Самопознание. – М.: Дзв, 1990. – 336 с.
4. Бердяев Н. А. Философия свободного духа. – М.: Республика, 1994. – 480 с.
5. Блаватская Е. П. Избранные статьи. Ч. 1. – М.: Новый Акрополь, 1994. – 160 с.
6. Блаватская Е. П. Тайная доктрина. В 4-х кн. – М.: Прогресс–Культура, 1992. – Кн. 2. – 484 с.
7. Брагина Н. Н., Доброхотова Т. А. Функциональные асимметрии человека. – М.: Медицина, 1988. – 288 с.
8. Гегель Г. Сочинения. – М.: Изд. АН СССР, 1932–1958. – Т. 5. – 346 с.
9. Геодакян В. А. Теория дифференциации полов в проблемах человека // Человек в системе наук. – М.: Наука, 1989. – С. 171–189.
10. Завадская Е. В. Эстетические проблемы живописи старого Китая. – М.: Искусство, 1975. – 230 с.
11. Капра Ф. Дао физики. – СПб.: Орис, 1994. – 304 с.
12. Кизель В. А. Физические причины диссимметрии живых систем. – М.: Наука, 1985. – 118 с.

- 13.Клеман О. Истоки. Богословие отцов Древней Церкви. Тексты и комментарии. – М.: Путь, 1994. –384 с.
- 14.Костюченко В. С. Классическая веданта и неоведантизм. – М.: Мысль, 1983. – 272 с.
- 15.Крымский С. Б. Культурные архетипы, или “знание до познания” // Природа. – 1991. – № 11. – С. 70–75.
- 16.Лозко Г. Велисова книга як пам’ятка праукраїнської культури // Дивослово. – 1999. – № 11 (513). – С. 55–60.
- 17.Морозов Л. Л. Поможет ли физика понять, как возникла жизнь // Природа. – 1984. – № 12 – С. 38–48.
- 18.Наан Г. И. Симметрическая вселенная (доклад на Астрономическом совете АН СССР 29 января 1964 г.) // Тартуская астрономическая обсерватория. Публикации. – Тарту, 1966. – Т. 56, с. 431–433.
- 19.Петров М. К. Самосознание и научное творчество. – Ростов-на-Дону: Изд. РГУ, 1992.– 220 с.
- 20.Сатпрем Шри Ауробиндо или путешествие сознания. – Л.: Изд. ЛГУ, 1989. – 334 с.
- 21.Секретан Ш. Цивилизация и вера. – М., 1900. – 388 с.
- 22.Фромм Э. Психоанализ и религия // Сумерки богов. – М.: Политиздат, 1989. – С. 143–221.